

С. Қ. Алтайбаев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция подполковнигі

Алдын алу шараларының бірі — үгіт-насихат

Аннотация. Мақалада қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудағы үгіт-насихаттың маңызы криминологиялық тұрғыдан сақтандыру шаралары ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, алдын алу шаралары, үгіт-насихат, адам құқықтары, бұқаралық ақпарат құралдары, маскүнемдік, адамгершілік.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу қылмыстылықтың себептері мен шарттарына және қылмыскердің жеке басына әсер ететін мазмұны мен бағыттылығы жан-жақты шаралардың кешенін жүзеге асыруды қарастырады. Ал кәметке толмағандарға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу әртүрлі экономикалық, әлеуметтік, идиологиялық және басқа да шараларды жүргізуге мүмкіндік туғызады.

Қазіргі таңдағы криминология ғылымы қылмыстылықтың алдын алудың түрлі жіктелген нұсқадағы шараларын ұсынады: олар, көлемі бойынша, деңгейі бойынша, уақыты бойынша және т. б. Біздің ғылыми мақаламыздың мақсатына қарай қылмыстық құқық бұзушылықтардың деңгейі мен мазмұнына қарай қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуда үгіт-насихаттық шаралары жайында айтылады. Қылмыстылыққа жалпы әлеуметтік алдын алу арқылы әсер ету, алдын алу шараларының құрамдас бөлігі бола тұра, әлеуметтік ескерту шараларын талдау мен жүзеге асырудың негізі болады. И. И. Карпец кезінде өзінің еңбектерінде: «Қылмыстылық — әлеуметтік теріс қылық болғандықтан онымен күресуде ең бастысы болып, қоғамдық қатынастарды әрі қарай дамыту мен жетілдіруге бағытталған әлеуметтік шаралар танылады. Әрине, бұл шаралар тікелей қылмыстылыққа бағытталмағанымен, бірақ осы шаралар жанама түрде қылмыстылықтың жай-күйіне елеулі әсер ете алады»ⁱ, — деп, бірнеше рет атап өткен. Осыған қатысты кейінгі жылдары ғылымда жалпы әлеуметтік алдын алу криминологияның зерттеу пәніне жатпайды деген пікірлер айтылдыⁱⁱ. Дегенмен де, бұл айтылғандармен келісе отырып, криминологиялық зерттеулерде, қылмыстылықтың алдын алуда криминолог экономикалық, әлеуметтік және құқықтық реформаладың нәтижелері мен салдарын бағамдап, болжауға міндетті екенін ұмытпауымыз керек.

Қоғамдағы қылмыстылықтың алдын алудың бір бағыты заңның шексіз үстемдігін жария ететін үгіт-насихат жұмыстары болатындығы бұрыннан белгілі. Елдің нарықтық қатынас заманына өтіп, демократиялану кезеңінде қазақстандық қоғам батыстың үдерісін негізге ала бастады. Ол Қазақстан халқының, оның ішінде жастардың рухани және моральдық тұрғыдан өзгеруіне әкеп соқты. Қазақстандық жастар батыстық күн көріс культін насихаттайтын, зорлық-зомбылыққа толы жаһандану саясатының екпіні алдында тіптен қорғансыз қалды. «Реформаторлардың айтуы бойынша, маркстік-лениндік идеология, оған қоса Кеңес Одағы Коммунистік Партиясының жүйесін алып тастағаннан кейін, ғылымның, өнердің, саясаттың, экономиканың және әлеуметтік өмірдің идеологияларының еркін, гүлденген кезеңі басталады», — деп, пайымдаған болатын. Бірақ, қоғамдағы идеологиялық жүйенің бұзылуымен қоса, оған сүйенетін барлық құрылымдар мен салалар да құрдымға кетті. Сондықтан идеология — ол тек идеологиялық әдістеме, оқыту емес, құрылымдардың іргетасы, қоғамның негізгі элементі», — деген Ю. Г. Волков «Идеология для России» атты еңбегіндеⁱⁱⁱ.

Қазіргі Қазақстандағы идеология жүйесінің біртұтастығының болмауы — билік өкілдерінің біріккен қағидаларға негізделмеген саяси идеологияларды өз бетінше шығара бастады. Бұл қоғамда рухани, саяси, экономикалық және отбасылық-тұрмыстық саладағы ыдырауға әкелетін былыққан идеологияға әкеп тірейді.

Адам құқығы идеясы барлық шешілмеген психикалық мінез құрылымын өзгертуі тиісті. Адам құқығы қазақстандықтардың құндылық жиынтығы болып, барлық жүйенің бастауы ретінде, ұлттық нақышқа айналуы керек.

Адам құқығына құрметпен қарауды қалыптастыруда отбасына және балаға деген жаңа көзқарасты бекітумен де үздіксіз байланыста болуы қажет.

Кез келген отбасының өмірінде ұжымдасуды дамыту ерекше рөл атқарады, ол отбасы мүшелерінің өзара көмекке, қол ұшын беруге, парыздық сеземдерге, бір-бірінің алдындағы жауапкершілікке ұмтылуынан құралады.

Дәл осы қасиеттер отбасының әрқайсысының жеке әлеуметтену қызметін жүзеге асырады және өсіп келе жатқан ұрпақтың бойында адамгершіліктік идиологияның қалыптасуына жәрдемдеседі.

Адамгершілік пен демократизм бір-бірін толықтыра отырып, қоғамдық санада беки түседі және адамдар арасындағы жеке қатынастарда мінез-құлықтарын өзгертіп, оның ішінде кәмілетке толмағандар арасында криминагендік ұшығуды төмендетеді.

Заманауи технология кезеңінде жастарға жаңа идиологияны бекіту үшін қажетінше тиісті ақпараттық құралдарды пайдаланған дұрыс. Қалың бұқараның ортасында қылмыстылықтың алдын алу бойынша үгіт-насихаттық іс-шараларды жүзеге асырып, халықта қоғамдық пікір қалыптастыру үшін, қазіргі таңда зор еңбекті қажет етеді. Ол үшін үгіт-насихаттық қызметтің жалпы мәдени деңгейді көтеріп, қылмыстылықты азайтатын күшті әдіс, тәсілдер қолданылады. Әдетте біз үгіт-насихатты бір жақты айту, түсіндіру, дәрістер оқу деп түсінеміз, насихат — адамды қызықтыратын теле көріністерді, радио хабарларды дайындау, ғылыми-танымдық ақпараттарды және тағы басқаларын шығаруды да қамтиды. Қоғам мен отбасының айырылмас бөлшегіне айналып кеткен бұқаралық ақпарат құралдарымен қоса әлеуметтік желілердің көмегін кеңінен қолдануды жолға қою керек. Қорытындысында, бұқаралық ақпарат құралдарының қызметі жеке отбасындағы жатсынудың алдын алып, өзара отбасылық байланыстарын және қоғамдағы адамгершілік қасиеттерінің жетіле түсуі мүмкін.

Мазмұны бойынша кәмілетке толмағандарға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың себептерінің өсуіне жол бермейтін үгіт-насихаттың құқықтық, маскүнемдікке қарсы, валеологиялық және т. б. түрлерін бөліп алуға болады:

1. Құқықтық насихат ақпараттарды, кино, театр, көркем әдебиеттерді тікелей қолдану жолымен, мемлекет пен қоғам талап ететін адамның құқықтық санасының қалыптасуына, оның моральдық-адами сапаларының жетілуіне нормативтік талаптар жөнінде ақпарат беруден тұрады. «Құқықтық насихат, бір жағынан өзі ескертулік әсер етеді, екінші жағынан, қоғамның тарапынан жұмсалатын ескертулік жұмыстарды оңтайландырады»^{iv}. Соған қоса, құқықтық насихаттың өзегі құқықтық білім беру (қарапайым түрде болса да) болуы тиісті. Бала құқығы туралы халықаралық және отандық нормаларды, оларды бұзған жағдайдағы жауаптылық жөніндегі заңнамаларды білу — құқықтық сананың және құқықтық мінез-құлықтың қалыптасуы кепілі бола алады.

2. Маскүнемдікке қарсы насихат тұрғындарға маскүнемдіктің, нашақорлық, уытқұмарлықтың әлеуметтік және психо-неврологиялық ауыр зардаптары жөнінде ақпараттандыруды білдіреді. Қалыптасқан дәстүр немесе тәрбие, қоршаған орта немесе туындаған жағдайлар спирттік ішімдікке құмар болудың себептерін еңсере алады. Ол үшін сол адамның бойында басқа да әлеуметтік құндылықтар мен жақсылықтарға ұмтылуға жол ашу арқылы жүзеге асады. «Маскүнемдікке қарсы насихат тек маскүнем адамға ғана адрестік тұрғыдан емес, оның отбасы мүшелеріне, балалары бар басқа отбасыларына да бағытталып жүргізілуі тиіс... бұл жастарды ерте отбасында маскүнемдікке қарсы алдын алу шаралары болып есептеледі»^v.

3. Валеологиялық насихат маскүнемдікке қарсы насихаттан мазмұны бойынша жалпы және кең түсінік. Ол жеке адамның бойында салауатты өмір салтын ұстану мен дене тәрбиесі дағдыларының қалыптасуынан тұрады.

4. Адамгершілікке тәрбиелеу, ол білім беру мен тәрбиенің жемісі, бірақ, бұл жетістікке жетудің жалғыз жолы емес, кәмелетке толмағандарды адамгершілікке тәрбиелеу бәрімен, барлық жерде жүзеге асырылуы керек.

Аталған шаралар мен жұмыстарды қолдану қоғамды жаңартудың ерекше шарты, оны ізгілендіру мен моральдық тұрғыдан жетілдіру, жеке адамдар арасындағы адами қарым-қатынас климатын сауықтыру, моральдық нормаларды сақтау мен құрметпен қарау рухында азаматтарды тәрбиелеу, отбасылық негіздерді бекіте түсу, соған қоса аталғандар отбасылық, тұрмыстық, бос уақыттағы, сексуалдық және басқа да салаларда балаларға қатысты туындайтын қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың қажетті элементі болып табылады.

ⁱ Карпец И. И. Проблемы преступности. — М., 1969.

ⁱⁱ Бабаев М. М. Предмет и пределы криминологии: категории науки и феномены практики // Криминологический журнал. — 2004. — № 1 (6).

ⁱⁱⁱ Волков Ю. Г. Идеология для России // Социально-гуманитарные знания. — 2001. — № 2.

^{iv} Вермеш М. Основные проблемы криминологии / Пер. с венгер. С. Г. Келиной, под ред. и со вступит. ст. Н. А. Стручкова. — М., 1978.

^v Чечот Д. М., Шестаков Д. А. Социальное зло — алкоголизм: Семья и право. — Л., 1988.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы предупреждения уголовных правонарушений против семьи и несовершеннолетних.

Resume

In this scientific article the questions of propaganda are examined on warning of criminal offence against family and minors.